

Kicsák Lóránt

„Elmélet vs. gyakorlat” a performativitás felől Adalékok a praxis-vitához

Az *Elpis* folyóirat hasábjain kibontakozó praxis-vitához hozzászólni megtisztelő, komoly feladat.¹ Olvasva az egyre szertéágazóbb diskurzust, úgy döntöttem, hozzászólásomban visszakanyarodom az „eredeti” kérdéshez, és elmélet és gyakorlat viszonyát egy másik perspektívába helyezem.

Egyetértek Rosta Kosztasszal abban, hogy „ez a vita csak akkor folytatható le produktív módon, ha résztvevői vagy metafizológiai vagy más irányzatokat ki nem rekesztő attitűdöt vesznek fel”.² Azonban nem értem, miért lenne irreleváns, ki, mit gondol a filozófiáról. Persze nem lényegmeghatározását kell adnunk, már csak azért sem, mert a filozófiára szintén érvényes az, ami az emberre: „essentiája az existenciájában rejlik”.³ Főleg nem lehet irreleváns a kérdés, amikor a *filozofálás* sajátosságain és lehetőségein – korántsem változatlan, hanem mindenkor történetileg is meghatározott lehetőségfeltételein – kell elgondolkodnunk. Mert szerintem Nemes vitairata erre ösztönöz, nem pedig arra, amit írásának címe („Filozófiai tudás vs. filozofálás”) sugall, mintha csak egyetlen tétje lenne: *választani* a filozófia elméleti vagy gyakorlati művelése között.⁴ Én

1 Köszönöm a szerkesztők felkérését és észrevételeiket, melyek sokat segítettek a dolgozat végső formába öntése során. A vitát Nemes László „Filozófiai tudás vs. filozofálás: A közösségi filozofálás praxisa” című írása indította az *Elpis* folyóirat 2017/2., 17. számában (181–193). Ugyanitt jelentek a további hozzászólások: Sárkány 2018, Cseke 2019, Rosta 2019, Kéri 2020. Az szövegben szereplő oldalszámok mindig a hivatkozott munkára vonatkoznak.

2 Rosta 2019, 154.

3 Mint ismert, Heidegger vezet be ilyen módon a jelenvaló lét analitikájának témáját taglalva az emberi létmód ontológiai különösségét, lásd *Lét és idő*. 9. §. (Heidegger 2001, 59). A kifejezéssel itt azt akarom jelezni, hogy a filozófia az emberi egzisztenciával „egylényegű”, ahogyan Heidegger fogalmazott: a faktikus életre hangolt tulajdonképpeni egzisztenciális megértés időiesülése. (Ennek részletesebb kifejtésére itt nincs mód, két írásomra utalok, melyek e kérdés köre szerveződnek: Kicsák 2015, Kicsák 2020.) Éppen emiatt filozófia és személyiség, filozofálás és személyes élet nem választhatók el egymástól: a filozófiai tevékenység egyszerre (és egymás után, körkörösén) igényel és kialakít egyfajta személyiség- és életformát.

4 Osztom tehát Kéri Dénes véleményét (Kéri 2020, 126), mely szerint Nemes László kérdésfeltevése könnyen olvasható egyoldalúnak, emiatt a gyakorlati filozófia jelentőségéről indított vita kudarcra ítélt, hiszen ennek apropóját éppen az úgynevezett akadémiai filozófiaként intézményesült elméleti filozófia *feltételezett* egyoldalúsága adta. Ha sikerülne is fenntartani elméleti és gyakorlati filozófia merev elhatárolását, ráadásul az előbbit az egyértelműen konzervatívnak minősített akadémiai filozófiával, az utóbbit pedig a valós élethelyzetekbe ágyazott filozofálással rokonítani (mint látni fogjuk, nem sikerülhet), akkor sem érdemes a vélt vagy valós különbségeket kiélezve választást erőltetni elméleti és gyakorlati filozófia között, hiszen ezek *egymásba fonódnak*. Talán a kódolt kudarcnak (terméketlenségnek) tünete a Rosta–Cseke vita, holott a nézetkülönbségük ellenére a kérdést illetően mindketten – ahogy Sárkány Péter is – lényeges megjegyzésekkel tüzdelt, plauzibilis véleményt fogalmaztak meg.

inkább azt a szándékot olvasom ki belőle, hogy nyissunk meg egy tágas teret, melyben fesztelenül feltehető egy fajsúlyos kérdés: *mivégre filozofálunk?* Ehhez mérten, *miként* filozofálunk, ami közvetlenül befolyásolja, hogy *mi történik* a filozofálásban.

Nem lényegtelen szempont, hogy Nemes Lászlót a vita elindítására egy személyes motívum, a filozófiai jelenlegi művelésével szembeni *elégedetlensége* vitte rá, ami már eddig is új formák keresésére ösztönözte: szerinte filozófiai tudás a filozófusok útkereséséből, kalandos vállalkozásaiból születik. Meglátása szerint a zajló történelmi eseményekre való reagálás helyett az úgynevezett akadémiai filozófiaoktatás elvont témákkal foglalkozik, és elvont nyelven fejezi ki magát, melyben a kevés szakemberen kívül nem csak az átlagember, de még egy átlagos műveltségű gondolkodó is nehezen *ismerhet magára*. Ezek a készen kapott tudások még azokból is kiölik a filozófia iránti érdeklődést, akik fogékonyak lennének rá. Nem képesek a keresés és felfedezés, a megértés és megismerés örömét nyújtani, egyszersmind a *philo-szophia* eredendő értelmét és célját is megtagadják. Megemlíti az általa gyakorolt filozófiai tevékenységnek azt a formáját vagy inkább fórumát, mely képes biztosítani minden feltételt a jelenlegi helyzet meghaladásához. A filozófiai kávéházak beszélgetései ugyanis eleven életproblémák nyomába erednek, hogy „spontán” beszélgetések útján kibontakozó, közösségi értelemképzésben olyan tapasztalatokhoz juttassák a résztvevőket, amelyek másként nem adódnának, és amelyeket történelmi példák alapján is a filozófiának értelmet nyújtó alaptapasztalatoként határozhatunk meg.

Azt hiszem, ahhoz elegendők ezek az érvek, hogy megvitassuk a tapasztalatainkat, és gyorsan egyetértésre jussunk.⁵ De elegendők-e ahhoz, hogy értékítéletet alkossunk a filozófiai tevékenység különböző módjait, formáit és eredményeit illetően? Ebben nem vagyok biztos. Részben azért, mert elsősorban arra hivatkoznak, hogy mi történik, vagy *minek kellene történnie* a filozofálásban és általa a filozofálókkal, s ezért nem csupán *megoszthatatlanul* és *megvitathatatlanul* szubjektívek, de azzal a feltevéssel is élnek, hogy bizonyos formák eleve garantálják, mások pedig eleve kizárják ezeket a történéseket. Nekem például a kevés kávéházi beszélgetés során, melynek részese voltam, semmi ahhoz foghatóban nem volt részem, amit a *magányos* óráim olvasmányélményei, vagy barátokkal és szakmabeliekkel folytatott, konkrét *filozófiai ismeretekkel* tűzdelt eszmecsere is okozott. És minden olyan nehézség mellett is, amivel egy-egy kanonizált filozófiai alkotás megértése jár, részesültem abban az élményben, hogy valamit magam érttettem meg, és *elvonsága* ellenére is olyasvalamit, ami *elevenen* érintett, a személyemet és a személyes életemet mozdította ki nyugalmi állapotából. És fontos az is, hogy ilyen él-

5 A tanítás során éppúgy szembesülünk ezzel az elidegenedéssel, mint a baráti vagy a spontán társasági beszélgetésekben (a filozófia elidegenedése az ettől együtt jár a filozófus elidegenedésével a közösségtől). Tudományos eszmecsereink, publikációs tevékenységünk, szóban vagy írásban kibontakozó szakmai kommunikációnk érdekességének és *elevenségének* nem egyszer alacsony foka is Nemes felvetéseit erősítik.

ményeket és tapasztalatokat nem intézményesült filozófiai tevékenységek, például műélvezet, beszélgetés, munkavégzés, sportolás, vallási cselekedetek stb. során is megéltém már. Számomra másképpen, máshol és más következtetéseket generálva jönnek létre azok a határok, melyek elválasztják egymástól a filozófia és a filozofálás ilyen vagy olyan (de semmiképpen sem helyes és helytelen, igazi és nem igazi, lényegi és nem lényegi) formáit, módjait, eredményeit és hatásait. Nem elméleti és gyakorlati, sem pedig akadémiai vagy kísérletező filozófia között húzom meg tehát a választóvonalat, különösen nem szeretném fenntartani a megkülönböztetésükhöz társuló, korántsem magától értődő értékmozzanatokot.

Az egyoldalúságról

Nem tudom megítélni, mennyiben van igaza Nemesnek, amikor azt írja: „a mai nemzetközi filozófia irányzatai, dilemmái és pólusai jól feltérképezhetők az elmélet és gyakorlat viszonyai alapján”. (183) De érzékelem a legkülönbélebb formabontó törekvéseket, melyek *részben* arra reagálnak, hogy „a mai filozófia [...] a tudományokéhoz hasonló pályára lépett, azaz akadémiai kutatási területként jelenik meg”. (uo.) Ennek következtében „bezárkózott az akadémiai világ elefántcsonttornyába, az »akadémiai góttóba«, ezért vesztette el korábbi hatását és tágabb jelentőségét”. (uo.)

Ha jól értem Nemes felvetését, akkor ezzel a – redukzív szemlélete okán – meghatározatlan elméleti-akadémia góttófilozófiával állna szemben a – nem kevésbé leegyszerűsítően meghatározott – gyakorlati filozófia. Felvetésének egyoldalúságát ebben a csak látszólag világos és egyértelmű elhatárolásban és azonosításban látom.

A különbséget Dale Jamieson példája hivatott érzékeltetni, aki arra a tapasztalatára hivatkozik, hogy a maga idejében „látványos (és kínos) különbség alakult ki az egyetemeken filozófiai tanszékeken tanított témák (nyelvfilozófia, metaetika) és a kampuszokon az embereket elsősorban érdeklő gyakorlati problémák (polgárjogi mozgalmak, vietnámi háború) között”. (uo.) Ez után következik Nemes szövegében a gyakorlatorientált filozófiák osztályozása. Jól láthatóan Jamieson példája az első osztállyal áll kapcsolatban, hiszen épp azt hiányolja, ami erre az osztályra jellemző: az elméleti és történeti filozófiai ismeretek adekvát (megértést segítő) alkalmazását az éppen aktuálisan felmerülő életproblémákra, amit az akadályoz(ott) meg, hogy az akadémiai tudás teljesen alkalmatlan (volt) erre. Az alkalmazott gyakorlati filozófiának az is az értelme, hogy egyfajta valóságpróbának vesse alá az akadémia-elméleti-történeti filozófiai ismereteket. Az alkalmazott filozófiák egyszerre „értelmezik” az aktuális életproblémákat, és tesztelik önnön érvényességüket az alkalmazhatóságuk révén. Nem tagadva a Jamieson-jelenet életszerűsége-

gét, és a követelés jogosságát, kérdéses, mennyire tehetjük a filozófiai ismeretek érvényességi kritériumává az alkalmazhatóságukat.

A gyakorlati filozófiák másik két osztálya alapvetően különbözik az elsőtől, amennyiben a filozófáló egyén érintettségét, a filozófia és a filozófiai tevékenység személyes feltételeit hangsúlyozzák.⁶ Az egyikbe Nemes azokat az eseteket sorolja, amikor a filozófáló valamilyen életfelfogást, részleges vagy totális életvezetést alakít ki filozófiai belátások alapján. Nem alkalmazza tehát a filozófiai tudást, hanem követi. A másikba azok az esetek kerülnek, amikor a gyakorlati filozófia segítségével alkalmassá tesszük magunkat a filozofálásra. Nem alkalmazzuk a filozófiát, nem is követjük, hanem végezzük (gyakoroljuk), és megszerzett belátásainkat visszaforgatjuk a személyiségünk megformálására, létezésünk megemelésére, aminek ideálja éppen a filozófiai én és a filozófiai élet kimunkálása. Ennek a felfogásnak a minimumkövetelménye, hogy összhang legyen a filozófusi élet és a filozófiai tevékenység között, célja pedig, hogy a filozófiai életesményhez közelítve közelebb jussunk a létigazság feltárulkozásához. Aki ehhez hozzá akar férni, annak alkalmassá kell tennie magát ennek az igazságnak a feltárására és befogadására. Ezt az öntranszformációt a jó eszméje vezérli, ami által a filozófiai tevékenység művelése és az etikai szubjektum konstitúciója kölcsönös feltételeességi viszonyban áll egymással. Ez az a terület, ahol a gyakorlati filozófia és a filozófia mint gyakorlat a legszorosabb összhangban egyesül. Ezt az aspektust tárta fel számunkra mértékadón többek között Pierre Hadot, Michel Foucault, és egy általuk sokat emlegetett, de kevésbé ismert eszmetörténész, Paul Rabbow.⁷

A hozzászólók leginkább a gyakorlati filozófiának ehhez a megnyilvánulásához kapcsolódtak, és azt gondolom, Nemes László számára is valójában ez az igazi gyakorlati filozófia. Nemes érveiből és osztályozási szempontjai alapján azonban nem látom be, hogy miért lenne a gyakorlati filozófia bármelyik csoportja – igen, még a harmadik is – *eleve* idegen az egyetemeken vagy az akadémia keretek között folytatott filozófiai tevékenységtől. Ahogyan azt sem, hogy bármelyik osztály miként lenne meg anélkül, hogy maga is végezzen elméleti tevékenységet.⁸ Való igaz, a tudásra törekvő akadémia-egyetemi világban talán ritkán nyilatkozhat meg a filozófus önmagán kísérletező tevékenysége, és hogy sok, számunkra példaképpül szolgáló, ide sorolható gondolkodó kívül is rekedt az akadémiai világon. De nem ítélnénk kizárólagosan. Derrida például kívül maradt, Foucault félig-meddig, Heidegger viszont egyáltalán nem intézményen és intézménye-

6 Általában a gyakorlati filozófiák esetében ez nem mellékes kérdés. De az alkalmazott filozófiák esetében a személyesség inkább autoritáskritériumként és egyúttal autoritásprblémaként jelentkezik, a másik két osztálynál pedig hitelességi kérdésként.

7 Rabbow 1954.

8 Bár mintha az első kettő erre kevésbé támaszkodna: filozófiát alkalmazni és követni komolyabb megfontolások nélkül, mechanikusan is lehet. Gondolom, abban egyetérthetünk, hogy amikor a filozófia gyakorlati fordulatát sürgetjük, akkor nem mérnöki ismétlőkke és hívő követőkke, hanem önálló filozófiai teljesítményt végző filozófusokká szeretnénk válni.

sült filozófián kívüli gondolkodó. Miközben mindegyikőjünkél egyaránt lényegi a formabontó, kísérletező, a filozofáló ént involváló filozófiai tevékenység, mely önformáló gyakorlatként bontakozik ki. És a befogadás oldalán is efféle „követelményt” támaszt (a megértés mint az együtt gondolkodás gyakorlása).

Nemes felvetésében plauzibilisnek tűnik, és magam is használni fogom, a statikus filozófiai tudás és dinamikus filozofálás megkülönböztetését. Az viszont messze nem evidens, hogy statikus tudás csak az akadémiai formákban keletkezik, sem az, hogy az ezekben a formákban zajló filozofálás ne lenne folyamatszerű, dinamikus. Azok, akik akadémiai módszerrel hoztak létre értelmezhető, elsajátítható, megtanulható (statikus) filozófiai tudást, ezt a megismerés folyamatszerű kibontakozása (vagy, hogy írásom mondandóját előkészítsem: a gondolkodás önnön performativitása) folytán csakis dinamikusan teheték. És ebbe a folyamatszerűségbe (performatív értelemképzésbe) kell becsatlakoznia a velük együtt gondolkodó, megértő tevékenységnek is, hogy megtapasztalhatta a máshogy fel nem táruló értelmet vagy igazságot.

S ekkor rögtön látszik, hogy pont azért nem lehet választani elmélet és gyakorlat között, amiért *nem lehet azt sem mondani, hogy létezik az áthagyományozott tudástól függetlenül kibontakozó, genuin filozofálás*. Azt azonban érezzük, hogy más történik akkor, ha „kész” tudással dolgozunk, mint akkor, amikor létrehozunk ilyen filozófiai tudást (olyan folyamatban, melynek révén valamely léttapasztalatunk filozófiai értelmet nyer). Ez utóbbihoz az is szükséges, hogy tényleges jelenlétben, „a szemünk előtt” lévő dologhoz viszonyuljunk, mégpedig olyan közvetlen viszonyulásmódban, mely nem idegeníti el a megmutatkozót. Az ilyen találkozások adják a filozófia lelkét. Ezért nem merülhet ki a filozófiai tevékenység csupán az áthagyományozott tudások passzív átvételében és feldolgozásában, történetileg átörökített filozófiai tanok rendszerének megismerésében (és ezért nem lehetséges megtanítani és megtanulni sem), hanem a problémával való közvetlen vitaként kell léteznie.

Nem vagyok tehát biztos abban, hogy a filozófiai értelem- és tapasztalatképzés dinamikus folyamatszerűségének éppen azok, és csak azok a formák felelnek meg, amelyeket Nemes említ, köztük is kitüntetetten: a kötetlen társasági beszélgetések. Ha így lenne, akkor hol helyezük el a legdinamikusabb filozófiák művelőinek „magányosságát”?⁹ Ahogyan nem tartom helyállónak azt a megközelítést sem, hogy a filozófia úgynevezett gyakorlati fordulatát a mai társas és kommunikációs körülmények *idézik elő* – ezek legfeljebb kihasználják. Mert a mai filozófiai formák is már létező filozófiákból válogat-

9 Megint csak Heideggerre gondolok, aki dinamikus igazságértelmezésére, az aléthikus igazságfelfogásra építette egész filozófiáját, Foucault-ra, aki a gondolkodást mint személyes próbatételt gyakorolta – a szubjektíváció és a másként gondolkodás lehetőségeinek kimunkálását tartva szem előtt a filozófiai én megformálásában –, és Derridára, aki több hangon, és performatív módon kibontakozó dekonstrukciót gyakorolt, miközben az első folyamatosan a meg nem értésről, a második az előadások utáni végtelen magányról, a harmadik a személyével eltűnő életműről beszélt.

nak. A gyakorlati filozófia mostani kibontakozásának lehetőségét és útját kijelölő dinamikus, szubjektívált, dekonstruált igazságok és tudások elsősorban annak köszönhetőek, hogy például Marx Feuerbach-téziseiben, Nietzsche genealógiáiban, Wittgenstein nyelvjátékelméletében, Heidegger destrukciójában, Scheler tudásszociológiai reflexióiban, és a nyomukban járó Foucault archeológiáiban és Derrida dekonstrukcióiban s.í.t. a filozófia reflektált önnön történeti kondicionáltságára.

Azért említettem mindezt, mert a filozófia gyakorlati fordulatát én tágabb perspektívába helyezném, és *a filozófia performatív fordulatáról* beszélnek, ami többek között az említett filozófusok munkái révén bontakozott ki.

A filozófia performativitása

Már csak azért is indokolt a perspektívaváltás, mert nemcsak azt kell megértenünk, hogy a filozófiai praxisban mi a filozófiai,¹⁰ de azt is, hogy a filozófiában *mi a gyakorlati*. Gyakorlati filozófián a filozofálás gyakorlását, a problémához való, egyes szám első személyű, nem elidegenítő viszonyulást értem, ami mindenekelőtt azt igényli, hogy kidolgozzuk és fenntartsuk azt a *situációt*, melyben a dologgal (*Sache des Denkens*) való találkozás megtörténhet. A kísérletező filozófusok ehhez keresnek hatékony eszközöket és formákat. És mindez idáig a leghatékonyabbak közé tartozik a szemlélődés és az elméletalkotás *is*, mert az elmélet is gyakorlat, az elméletalkotás is cselekvés, a szemlélődés is gyakorlást igényel, ahogyan Cseke Ákos hangsúlyozza (117). És az áthagyományozott (statikus) tudás számára is ki kell dolgozni a megértés és értelmezés situációját, mert a filozofálás mindig a hermeneutikai situáció kidolgozása. Pontosabban lényegét tekintve formális jelzése, ebben különbözik más megértési helyzetektől, és ettől válik filozófiáivá is: olyan módon dolgozza ki a hermeneutikai situációt, hogy a dologgal való találkozás csak akkor alakul megértéssé, ha az egyéni léttapasztalatok feloldják a fogalmak formalitását, röviden: tapasztalati értelemmel töltik be a formális jelentéssel megnyitott tapasztalati teret.

Ennek a létezőre irányuló viszonyinak a kialakítása és fenntartása pedig nem egyszeri és esetleges, hanem sajátlagos létmódban vagy létformában alapozódik meg és ölt testet. Egyszerre előfeltételezi és létrehozza a filozófiai életformát, az egzisztenciális megértés tulajdonképpeni létmódját. Továbbra is egyet értve Cseke Ákossal, a filozófia szerintem sem az elméleti, illetve a gyakorlati filozófia mentén osztható fel (117). Sokkal inkább, teszem hozzá már én, annak a hatásnak, *transzformatív erőnek* a fokozatai szerint, mellyel képes vagy nem képes előidézni az átalakulást és készenlétet a filozofálásra. A filozo-

10 Sárkány 2018, 149.

fálásban feltáruló igazság másképpen, mint egy ilyen készenlétre épülő találkozásban hozzáférhetetlen, megragadhatatlan és megtapasztalhatatlan. Az előkészítés, a megértőn megélés, a rögzítés, a megosztás mind-mind gyakorlati filozófusi feladat. Erre kell alkalmassá válni, és erre kell alkalmassá tenni a környezetet. Ahogy Hadot mondja: a filozófia nem informálni, hanem formálni akar, és – ha rendelkezik hozzá erővel – tud is. Akár az egész életet átalakító megtérést is előidézhet.¹¹

Hadot (és Foucault is) a gyakorlati filozófiát és az önformálást nem egyszerűen a morálfilozófia területére korlátozta, hanem arra hívta fel a figyelmet, hogy a hellénizmus idején gyakorlatokban és gyakorlatokként kibontakozó filozófiákból komoly következmények adódnak, nemcsak az antik filozófia megértésére, de általában a filozófiára nézve is:

[N]em csupán az ókori lelkigyakorlatok létre szeretném felhívni a figyelmet. Szeretném bemutatni ennek a történeti jelenségnek a fontosságát és a súlyát, valamint levonni az ebből eredő következményeket, amelyek az antik bölcséletet éppúgy érintik, mint általában a filozófiát.¹²

Mi lehet a magyarázata annak, hogy a filozófia egy adott korszakának és irányzatainak újraértelmezése a filozófiáról *mint olyanról* alkotott képünk felülvizsgálatához vezet?

A kérdésre azért Foucault alapján válaszolok, mert ő formalizálta ezeket a gyakorlatokat, és így kiemelte mind a történeti, mind a tematikus környezetükből. Ez alapján arra a belátásra jutott, hogy a különböző irányzatokban és korszakokban, különböző szándékból és módon végzett (filozófiai) gyakorlatok révén a gyakorlat végzői alkalmassá tették magukat arra, hogy *befogadjanak vagy bekebelezzenek egy igazságot*. Pontosabban megannyi igazságot, melyek létigazsággá szervesülnek. Mindenekelőtt a *személyes lét* igazságává válnak és egy autentikusnak tartott létmódban öltenek testet, amely „reményünk szerint megváltoztatja, megemeli és igazabbá teszi létezésünket”.¹³ Ezek az önformáló gyakorlatok ugyanis „az egyén számára lehetővé teszik, hogy egyedül vagy mások segítségével a saját testén és lelkén, a saját gondolatain, viselkedésén és létmódján különböző műveleteket végezzen, megváltoztassa önmagát, hogy ezzel elérje a boldogság, a tisztaság, a bölcsesség, a tökéletesség vagy a halhatatlanság valamilyen állapotát”.¹⁴

Amit Foucault szubjektivációnak nevezett, az pontosan kifejezi mindazt, ami a filozofálás révén történik: nemcsak azt jelenti, hogy szubjektívvé teszünk valami tőlünk független, objektív adottságot (pl. valami megmutatkozó, léttapasztalatot), hanem

11 Hadot 2001, 101.

12 Hadot 2010, 11.

13 Cseke 2019, 118–119.

14 Foucault 2000, 346.

hogy a bekebelezett tudás, valamint a bekebelezés folyamata és ténye tesz bennünket azzá a szubjektummá, akik vagyunk. A filozófiai igazság szubjektív igazság, a bekebelezett igazság szubjektumképző igazság. A filozofálás folyamatszerű kibontakozása és a benne feltárló igazságtapasztalat miatt értelmeztem a filozófiát *performatív igazságjátéknak*.¹⁵ A filozófia lényegét tekintve igazságteremtő cselekvés. Azzal, hogy a léttapasztalatot szóba hozza, a filozofálás olyan cselekvésekben megy végbe, amelyek önmagukra vonatkoznak, és valóságalkotói erejük van. Teszik, amit „mondanak”, s azáltal teszik, hogy „mondják”. A filozófia maga teremti tárgyát, és erről a tárgyról szól.

Filozofálás és hiteles személyiség

Hogy a filozófiát lehet mindenkor másképpen művelni, az máris azzal a tapasztalással jár, hogy a filozófia tevékenység, mely különböző eljárásokat, elsajátítható és elsajátítandó *technét* alkalmaz. S ebben az elsajátítás gyakorlata (a begyakorlás) és a jártasságbeli tudás alkalmazása elválaszthatatlanul van jelen.¹⁶ Ezt akkor sem nélkülözi a filozófiai tevékenység, amikor nem alkalmazott filozófia vagy nem életbölcselet. Amikor elméletet alkotunk, akkor is begyakoroljuk a gondolkodást, gyakoroljuk magunkat a gondolkodásban, és ezeket a begyakorolt gondolati eljárásokat alkalmazzuk valamilyen tárgy megragadásában, megértésében, megismerésében. Mindenkor követünk tehát valamilyen *methodoszt*, és a filozófiai tevékenységnek kitüntetett sajátossága a módszeresség, nem egyszer maga a módszer (megkérdőjelezése vagy megalkotása) a filozófiai probléma.¹⁷ Már csak azért is, mert egy-egy módszer mechanikus alkalmazása könnyen csap-
hat át megszokásszerű rutinba, a filozófia műveléséhez hozzátartozik a megújulás igénye és képessége.

Amikor a filozofálás gyakorlati aspektusát helyezi előtérbe, valójában arra biztat bennünket Nemes László, hogy merjük elhagyni a hagyományos, kanonizált és szentesített filozofálási módokat, megnyilatkozási formákat, kutatási metódusokat és az általuk kijelölt és lehatárolt területet. Továbbá irányítsuk a figyelmünket a filozófiai tevékenységben eddig nem alkalmazott *más* gondolkodási, megértési, önkifejezési, alkotói paradigmákra. A próbálkozó, kísérletező kalandozásnak az az előítélet szab gátat, mely szerint a gondolkodás tárgyainak kijelölt helyük van. Azonban még mielőtt bármilyen speciális, diszciplináris területhez sorolnánk, előzetesen adottnak, vagyis elgondoltnak kell lenniük. E tárgyak létrejötte éppen abban áll, hogy elgondoltta lesznek. Ahogy

15 Kicsák 2015.

16 Sárkány 2018, 154; Cseke 2019, 118–119.

17 Rosta 2019, 156.

Heidegger fogalmaz: „a gondolkodásban a lét a nyelvhez jut”, vagyis a „gondolkodás cselekszik, amennyiben gondolkodik”, cselekvésének értelme pedig, hogy logosszá teszi a létet, amennyiben szóba hozza a létezőt.¹⁸ Nem abban az értelemben csak, hogy beszél róla mint valami előzetesen adotról, hanem abban, hogy a beszédben és általa lesz adva, ekként jön létre. Ami a beszédben és beszéd által jön létre (egyszerre ölt alakot, tesz szert értelemre és íródik be a jelentésség viszonyába), ezért ez előtt nem lehet meghatározni. Nevezük tapasztalatnak, léttapasztalásnak, vagy egyszerűen csak létezésnek.

Ha akarjuk, Nemes László – amikor azt mondja, hogy a filozófia nem kerülhet válságba, ellenben a filozófia intézményesült formái, gyakorlatai és megnyilvánulásai, vele együtt kanonizált tárgyterülete, értelmezési keretei stb. igen, akkor – azt sürgeti, hogy hagyjuk magunkat megérinteni ettől a közvetlen léttapasztalattól. De nem ezt sürgette és gyakorolta minden mértékadó filozófus? Nem ez vált a filozófia alapszémjévé a szókratészi ironiában? A végleges formára hozott tudással szembeni távolságtartás, a rákérdés, a felülírás igénye?

A formákból való kilépés együtt jár azzal, hogy *kilépünk önmagukból* is, abból az identitásból, megszokásból és életből, amit túlnyomórészt az határozott meg, működtetett és igazolt, amit az előzőekben a kanonizált filozófiai tevékenységnek és filozófussemélyiségnek neveztünk. Nemes ezért arra is buzdít, hogy adjuk fel a tárgyterületi, módszertani, tudományterületi elhatárolódásunkat más szellemi tevékenységektől, és próbáljuk ki, mi történik, ha ott és úgy kezdünk el filozofálni, ahol, és ahogyan ez eddig nem számított filozofálásnak.

S *hogy mivégre?* Erre nem tudok értelmesebben válaszolni, mint hogy azt mondom: valami megváltozik a filozofálással, ami e nélkül nem változott volna meg, megtörténik, ami e nélkül nem történt volna meg stb. Valamit várunk tehát a filozófiától, s jó esetben azt tapasztaljuk, hogy rendelkezik azzal az erővel, hogy bekövetkezzék, és csak általa következzen be, ami sehogy máshogy nem történhet meg. Ebben az erőben egyaránt osztozhat elméleti *vagy* gyakorlati, elméleti és gyakorlati, egyéni és közösségi filozófia. Ezért inkább abban látom a különbséget, hogy a filozófiát leíró vagy performatív tevékenységként műveljük-e.

A válaszon egyértelmű: a filozófia performatív aktusokban bontakozik ki.

Ne gondoljuk, hogy ez játék a szavakkal. Azon nyomban nagyon súlyos kérdésekkel szembesülünk. Az első a performatív megnyilatkozások lényegi jellemzője, hogy nem igazak vagy hamisak, hanem sikeresek vagy sikertelenek lehetnek. Ezért a filozófiának a legféltebb kincse, az igazság (az igazság egy bizonyos, uralkodóvá lett felfogása) a sikeres történések határhelyzetévé válik. Vele együtt a filozófiai kijelentések státusza is megváltozik, hiszen igazságértéküket nem adhatja meg valamilyen objektív–referenciális megfelelés.

18 Heidegger 1994, 117.

Igazság helyett többé-kevésbé sikerült megnyilatkozásokat tulajdoníthatunk tehát a filozofálásnak. Ennek pedig, és ez a másik következmény, feltételei vannak. Feltételei vannak annak, hogy egyáltalán „működjenek” a filozófiai kijelentések, hogy bizonyos megnyilatkozásokat filozófiaiak tekintsünk. Az intézményi feltételek mellett elsődleges feltételt jelent a hiteles filozófiai személyiség, aki maga is a filozófia tevékenység révén válhat azzá.

Bibliográfia

- Cseke Ákos. 2019. „A filozófia »gyakorlati fordulatáról«. Válasz Nemes László vitaindító írására.” *Elpis* 12/1: 111–119
- Foucault, Michel. 2000. „Az önmagaság technikái.” Ford. Kicsák Lóránt. In *Nyelv a végtelenhez*, 345–371. Debrecen: Latin Betűk.
- Hadot, Pierre. 2001. *La philosophie comme manière de vivre*. Paris: Albin Michel.
- Hadot, Pierre. 2010. *A lélek iskolája. Lelkigyakorlatok és ókori filozófia*. Ford. Cseke Ákos. Budapest: Kairosz.
- Heidegger, Martin. 1994. „Levél a »humanizmusról«”. Ford. Bacsó Béla et al. In „...költőien lakozik az ember...”: *válogatott írások*, 117–171. Budapest: T-Twins Kiadó – Pompeji.
- Heidegger, Martin. 2001. *Lét és idő*. Ford. Vajda Mihály. Budapest: Osiris.
- Kéri Dénes. 2020. „Az egyoldalúság csapdája. Hozzászólás a praxis-vitához.” *Elpis* 13/1: 121–127.
- Kicsák Lóránt. 2015. „A filozófia mint performatív igazságjáték.” In *Aporiák próbatétele*, 11–40. L’Harmattan: Budapest.
- Kicsák Lóránt. 2020. „Első személyben.” In *Filozófiai üdvtechnikák*, 25–45. Budapest: Liget Műhely Alapítvány. [<https://mek.oszk.hu/21100/21144/>] (2021.02.10.)
- Nemes László. 2017. „Filozófiai tudás vs. filozofálás: A közösségi filozofálás praxisa.” *Elpis* 10/2: 181–193.
- Rabbow, Paul. 1954. *Seelenführung. Methodik der Exerzitien in der Antike*. München: Kösel Verlag.
- Rosta Kosztasz. 2019. „Szókratész nyomában. Hozzászólás a praxis-vitához.” *Elpis* 12/2: 153–164.
- Sárkány Péter. 2018. „Életbölcselet és filozófiai gyakorlat. Megjegyzések a praxis-vitához.” *Elpis* 11/1: 149–155.